

1. פרקי מבוא

1.1. מטרות המחקר

המטרות הכלליות של ארגון שדה סמנטי הן בעיקר שתיים: (1) גילוי מבנה המילון; (2) גילוי קשרים בין משמעויות הצורות. כיוון ש"שדה סמנטי יכול לשקף [...] השקפת עולם מסוימת העומדת מאחורי המצב הלשוני" (לנדאו תשל"ד:31), זה מאפשר להכיר את עולם המושגים של דוברי הלשון הנחקרת, ודרכו – את עולם העצמים שבו הם חיים. "הבלשן מעוניין בשדה כאמצעי לחקר הלשון, כשם שהאנתרופולוג מעוניין בו לחקר אופני חשיבה, נהגים ומשקעים תרבותיים" (סוברן תשנ"ד:25). במרכזן של מגמות אלה עומדת האנתרופולוגיה הבלשנית, כהגדרתו של Foley (Foley 1997:5). מכאן עולות מטרות העבודה הזאת: (1) חקירת המלבושים הנזכרים במקרא דרך עיון בלשני; (2) ארגון השדה הסמנטי של שמות פריטי מלבוש בעברית המקראית ותיאורם המדויק.

1.2. מצב המחקר

המלבושים שאוזכרו במקרא תוארו בזמן האחרון מנקודת מבט ארכיאולוגית, פרשנית ובלשנית בו-זמנית. דרך המחקר הקלאסית בתחום זה (כמו בשאר תחומי הריאליה המקראית) היא חקר של כמה תחומים: גזרון הצורה, הקשריה, דעות הפרשנים והחוקרים של דורות קודמים, נתוני הארכיאולוגיה ועיון משווה בתרבות החומרית של עמי האזור שלנו בזמן הזה. כך ערוכות רוב העבודות בתחום, למשל, ערכים באנציקלופדיות רבות (אנציקלופדיה מקראית תש"י-תשמ"ט; סוליאלי, ברכוז תשכ"ה; אנציקלופדיה עולם התנ"ך 1982 – 1995; האנציקלופדיה של התנ"ך 1987; האנציקלופדיה הישראלית לתנ"ך 1995; *Dictionnaire de la Bible* 1912...; *Supplements au Dictionnaire de la Bible* 1928...; *Anchor Bible Dictionary*; Galling 1977; Douglas 1962; Miller, Miller 1944

1992) שנכתבו בידי חוקרים דגולים (הרן תשכ"ג:1045-1049; ייבין תשכ"ג:1034-1045; רחמני תשכ"ה:519-522; Lesêtre 1912:2407-2411; Galling 1977:185-188). הערכים האלה מספקים ידע ראשוני רב. הם אמנם אינם שווים מבחינה מתודולוגית ומערבבים בלשנות עם ארכיאולוגיה ועיון במשמעות השורש עם תיאורים אתנוגרפיים, אבל זאת מטרת חיבורם: למסור ידע רב-גוני ככל שניתן.

יריעה רחבה יותר נפרסת בספרים על חיי היומיום בתקופת המקרא. Pedersen (1940) טוען בספרו, שבגד במקרא נתפס כהמשך של נפש בעליו, של אישיות נושא (pp. 226-228), הוא "סופג" את סגולות בעליו ומייצג אותו. כך הדבר לגבי אליהו, עשו ויהונתן (pp. 101, 170, 279). הוא מזכיר את כוח הטימוי של בגדי אדם טמא, מינוי לתפקיד בהלבשת בגדים מיוחדים, בגדים של שכבות שונות (מלך, שר) ומצבים שונים (אבל). דה וו מדבר על בגד כדבר בעל ערך שנלקח כערבון בחוב ועל הבגדים המיוחדים של בנות המלך (de Vaux 1961:119, 171). מידע רב מספק דלמן (Dalman 1942), וספרו האחרון של דייסט (Deist 2000) מסייע מאוד לחוקר המלבוש. החסרון היחיד של כל הספרים הללו – רחב ההיקף: אם החוקר שם לו למטרה לתאר את כל מערכת החיים בתקופת המקרא, הוא לא יוכל להקדיש תשומת לב מספקת לכל נושא ונושא.

קבוצה אחרת של מילונים הם מילונים "פנים-מקראיים", המנסים להסביר את המקרא מתוך המקרא עצמו, אם כי מסתמכים גם על הנתונים מחוץ למקרא: אבניאון 1997; Jenni, Westermann 1997; van Gemeren 1997; Botterweck, Ringgren 1974-... אחת החסרונות שלהם – חוסר שלמות: לא ניתן לחבר מילון מקיף (במילון של van Gemeren כ-600 ערכים גדולים בתוך כ-3000 עמודים) ולהעמיק בכל ערך כמו במאמר מיוחד. חיסרון נוסף הוא ניתוח העדויות בכלל. במקרים רבים הם נותנים עדיפות לאטימולוגיה של הצורה כדי לקבוע את המובן, במקום להעדיף את העדויות הסמנטיות מן ההקשר. ערכי המילון מסוג זה מהווים תמצית ממחקרים גדולים בנושאים בודדים או הקדמות למחקר העתידי בנושאים האלה. כך, R.L.Alden שכתב ערכים 'בגד' ו'לבש' למילונו של van Gemeren יכול להקדיש לכל נושא רק שני עמודים (Alden 1997:1,595-597;)

“Dress and Ornamentation” של ערך כללי (Alden 1997²:2,757-759); החלק המקראי של ערך כללי “Dress and Ornamentation” במילון Anchor Bible Dictionary תופס רק ארבעה עמודים מלבד החומר על הברית החדשה (Edwards 1992:2, 232-238).

לקבוצה הזאת אפשר לצרף גם *מילונים בלשניים* שעוסקים לא בתיאור האנציקלופדי של החיים במקרא אלא בפירוט מדויק של משמעויות המילים בלשון המקרא. הטובים שבהם – אוצר לשון המקרא תשי”ז-תשכ”ח (בקרוב תצא לאור מהדורה חדשה ומשוכללת שלו בעריכתו של מ”צ קדרי); רדי, רבין תשמ”ט; Brown, Driver, Briggs 1906; HALOT 1995-2000, Clines 1993 ff. ברור הוא שהמידע המסופק במילונים האלה יכול במקרה הטוב לשמש רק כחומר גלם לעריכת השדה הסמנטי.

הצד האחר של ההסתכלות – *מבט ארכיאולוגי* גרידא, חקר תקופת המקרא ולא עולם המקרא, עיון בריאליה ללא הסתמכות על הטקסט. למטרה הזאת נכתבו מאמרים, ספרים ומילונים ארכיאולוגיים. רוב הידע בנושא מרוכז באנציקלופדיות ארכיאולוגיות, למשל, The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible (Petersen 1975); Classical Civilizations of the Mediterranean (Bonfante, Jaunzems 1988); The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East (Irvin 1997). קיימים גם מחקרים על המלבושים במזרח התיכון בתקופות הקרובות לתקופת המקרא: כנען במאות ט”ו-י”א (Bogoslovskaya 1995), מצרים העתיקה (Vogelsang-Eastwood 1993). חשובות גם עבודות בנושאים מסוימים, למשל, לחקר חומרי המלבוש במקרא אפשר להיעזר בספר על הטכנולוגיה העתיקה (Forbes 1956). אבל ארכיאולוגיה, כידוע, נתקלת בדרכה בכמה בעיות חמורות:

(א) תפוצת הממצאים במקום, בזמן ובתחום אינה שווה: חלק ניכר מן הממצאים נשחת במרוצת הזמן, ויש מקומות, פרקי זמן ותחומי חיים שאין הארכיאולוגיה יכולה לומר עליהם כמעט כלום.

(ב) הארכיאולוגיה לא תמיד יכולה להסביר את ייעוד החפץ ונסיבות השימוש בו, והוא נמצא מנותק מההקשר התרבותי.

(ג) שם החפץ אינו רשום כמעט על שום ממצא ארכיאולוגי.

לכן, כדי לדעת איך נקראו חפצים מסוימים ומה היה המערך המלא של הכלים בתחום חיים מסוים, יש לצאת מחוץ למסגרת הארכיאולוגיה ולהיעזר באמצעי אחר - בבדיקת הטקסטים שהגיעו לידינו מהתקופה הנחקרת. האמצעי הזה כבר לא שייך לארכיאולוגיה, אלא להיסטוריה ולחקר הטקסט, ולזה משמשים כלים טקסטולוגיים ובלשניים.

אחת הבעיות בנושא הנידון היא העובדה שמלבוש, כידוע, כמעט ולא משתמר בקרקע, ומקור כל הידע הארכיאולוגי שלנו על המלבוש המקראי הוא בכמה תבליטים אשוריים ותמונות מצריות. מובן. שציירים או פסלים מן התקופה העתיקה לא טרחו לציין את שם המלבושים שהם מציגים, מכאן שדעות החוקרים על זה הן רק השערות. לדוגמא, בערך 'מלבוש' ב"לכסיקון מקראי" (רחמני תשכ"ה:520), מובא ציור מצרי של אדם לבוש בגד צבעוני רב-גוני עם שפה בעלת ציציות רבות. תחתיו כתובת 'סדין (?)'. מחבר הערך לא ידע שמו של פריט זה, אבל רצה לתת לו שם. הוא מצא שהפריט הזה דומה לסדין המוזכר במקרא, אך לא ברור לפי אילו קריטריונים, כי בארבעת האיזכורים של סדין במקרא חסר תיאור מראהו או תכונותיו, ואפשר רק לחשוב שהוא דבר יקר ערך. יש להניח שעל החלטת המחבר השפיע צירוף הלשון 'סדין המצויצין' (תלמוד בבלי, שבת כ"ה ע"ב). אבל הוא הבין שבסיס הטענה שלו מסופק, ולכן הוסיף סימן השאלה לכתובת. אפשר להביא דוגמא אחרת לאי-וודאות של הקביעות הארכיאולוגיות בתחום המלבושים. לחוקרים מוסמכים מסוימים "מובן מאליו" שהבגדים בתקופת המקרא היו תפורים (Dalman 1987²: V,179), אבל חוקרים אחרים סוברים ש"תפירה לא הייתה נחוצה לעשיית הבגדים, כי לרוב הבגדים המצויים [במזרח התיכון העתיק] לא היו תפורים" (Irvin 1997:39).

מידע מסוים מספקים גם ספרים על *תולדות הלבוש היהודי* (Rubens 1967); (Clarke 1989; Watson 1987), אבל השימוש בהם מוגבל, כי עיקר עניינם הוא במלבוש בתקופות מאוחרות יותר, בעיקר בימי הביניים, ולכן המחקרים האלה הם אתנוגרפיים מטבע הדברים, ואת מערכת הבגדים המקראית הם מאיירים רבות בבגדי הערבים הגרים במקומותינו היום.

חוץ מערכים אנציקלופדיים קיים גם מספר מחקרים כוללים על המלבושים במקרא. בכמה פריטי מלבוש דנים מאמרים מפורטים הכוללים עיון בלשני, אטימולוגי, היסטורי וארכיאולוגי, אבל אחרי חיפוש ממושך התברר לי, שהם מעטים מאוד ורוב הידע שעליו מבוססים המילונים נמצא בפירושים על המקרא ובפרקים של עבודות כלליות. להלן רשימת נושאי המאמרים עם ציונים ביבליוגרפיים:

אפוד (הרן תשט"ו; Friedrich 1968; Haran 1971), אפר (Zimmern 1917:36),
בוץ (עמר תשנ"ד), *גדיל (Jirku 1914:14-21; Vogelsang, van Bekkum 1986:276-278),
חושן (Görg 1981, Haran 1971), *חליפה (Görg 1993), *חליצה (Gordon 1952:132ff),
כתונת (קוטשר תשכ"א:97), כתר (Salvesen 1999, Salvesen 1998¹), *מגבעת (Görg 1977, Haran 1971),
מזח (Hess 1917:131), *מחלצה (Thomas 1932:279), מספחות,
(Orel 1997), מצנפת (פליקס תשס"ב; Haran 1971), נזר (Salvesen 1988²), סדין
(Görg 1993), עטרה (Salvesen 1998³), ציץ (Görg 1977, Haran 1971), צעיף (de Vaux 1935),
רדיד (de Vaux 1935), רעלה (de Vaux 1935). נציין גם עיונים מיוחדים על תפקידי המלבוש בקטעים מסוימים, למשל, בסיפורי יוסף (Matthews 1995), בפריעת ראש אשה סוטה (כהן תש"ס), בפרשת אדם וחווה (Vogelsang, van Bekkum 1986:272-276).

עיון בבגדי המלחמה המקראיים על סמך ניתוח הטקסט, גיזרון, השוואת השפות השמיות ונתונים היסטוריים וארכיאולוגיים אפשר למצוא בספרים על המלחמה במקרא, בראש ובראשונה בספרו של ידין (ידין תשכ"ג).

בגדי הכהונה מהווים נושא חשוב בפני עצמו. הוא נחקר רבות, מנקודות מבט שונות, אבל למטרתנו חשובות לא העבודות הבנויות על עיון בפרשנים – יוספוס, מקורות חז"ל או הפרשנים הקלאסיים (שטיינברג תשנ"ה, שפר תשמ"ד) – אלא ניתוחים של עולם המקרא. עסק בזה Hönig (ראה להלן). ניתוח מקיף נמצא בעבודתו של גבריאל (Gabriel 1933), ועל המשמעות הסמלית של הבגדים במקרא בכלל ושל בגדי הכהונה בפרט קיימות שלוש

עבודות בסיסיות (Jirku 1914; Haulotte 1966; Jenson 1992). סקירה מלאה של ידיעותינו על בגדי הכהונה נעשתה על ידי הרן (Haran 1971).

החוקרים היהודים משום מה עסקו מעט במלבושים מקראיים. שני ספרים עבריים כלליים בנושא נכתבו עוד לפני קום המדינה (הרשברג תרע"א, רובין תרכ"ט). אחריהם באו ספרי עיון בהלכות בגדי הכהונה: שאול שפר ביאר וההדיר מחדש ארבעה פרקים מספר "שלטי הגיבורים" מאת אברהם משער אריה (פורטיאויני) (שפר תשמ"ד), ש"ד שטיינברג סקר את כל הדעות ההלכתיות על בגדי הכהונה (שטיינברג תשנ"ה). לאחרונה כתבה רוחמה פזי עבודת M.A על דרך תיאור לבוש הגיבורים בתנ"ך (פזי תשנ"ז). כל העבודות האלה יפות לתחומן, אבל עוזרות מעט למחקר הנוכחי: כולן מתבססות רק על דעות הפרשנים היהודיים וחוקרות את השקפות חז"ל על המקרא ולא את המקרא עצמו. גם ספרו המקיף של Rosenzweig (1905) Rosenzweig דן בפרקים המקראיים שלו בעיקר בדעות חז"ל על צורות המלבוש במקרא ותפקידיו. ראוי לציין שהוא היה, למיטב ידיעתי, ראשון בין החוקרים שהקדיש מקום לתיאור היעדרות המלבוש (העירום) במקרא, החשוב לחקר המלבושים (pp. 11-12).

בין העבודות הרבות שסקרנו יש גם ספר גדול על הבגדים במקרא – "Die Bekleidung des Hebräers" שנכתב בידי H.W.Hönig (1957). העבודה הזאת מעמיקה ומתארת צדדים רבים של הנושא: שמות כלליים, חומרי המלבוש, סוגים שונים של מלבושים (חגורות, מנעלים, כיסויי ראש), מלבושים למצבים שונים (אבל, אלמנות, שביה), בגדים יוקרתיים ותכשיטים, ייצור הבגדים וטיפול בהם. אבל היא לוקה בחסר מכמה בחינות:

א. המחבר דן רק בשני שלישים מכל שמות פרטי המלבוש שיש במקרא, ולא כל מה שמוזכר – מתואר בשלמות. חלק ממסקנותיו אינן נכונות. למשל, לדעתו כלי, מד, סות, שית ותלבושת הם שמות כלליים למלבוש, ולא היא (נוכיח את זה בפרק 2).

ב. העבודה היא בעיקר עיון במפרשי המקרא המודרניים ודין במסקנות שהם הסיקו,

ולא חקר הנתונים במקרא עצמו, ואין זה מחקר בלשני.

ג. בעבודה נבדקו חלקים רבים מהתחום ונוצר רושם שנעשה מחקר מקיף. אך למעשה לא נתבררו הקשרים בין צורות שונות בתחום המלבושים ולא ניתן תיאור מלא למצאי המלבושים שבמקרא.

לשון המקרא שימשה לא מעט כבסיס למחקרים על *שדות סמנטיים*. בין המחקרים ראוי להזכיר את העיונים בחיוב בלשון המגילות הגנוזות (קדרי תשכ"ח); מחקר על לשונות ההתחייבות במקרא (אזר 1981); מחקרים על שדות האצבעה, הכימות, הווייתור והמגבירים (קדרי תשמ"ב, תשנ"א, תשנ"ה); הדגמה בשדות של "מכה", "פעולות לבישה" ו"בקיעה" (לנדאו תשל"ד: 32-42) ועבודות על אחיזת עיניים (גלוסקא תשנ"ב); פעלי רציה (אבה תשנ"א); מגורים (אשל תשל"ז); זמן (ברין תשמ"א, תשמ"ו, תשנ"ה); פעלי הווייה (השלומי תשמ"א); שמות גאוגרפיים (מלמט תשט"ו); פעלי העברה (ציטרון תשל"ט); ילדות (קוטק תשמ"ז); פעלי מקום, מניעה וציווי (רובינשטיין תשמ"ב, תשמ"ח, תש"ן). בין העבודות הלועזיות אפשר להזכיר מחקרים על הנושאים הבאים: אהבה (Walker 1975); אוניות (Strömberg-Kranz 1982); אור (Reece 1989); אש (Morla Asencio 1988); זמן (Salvaneschi 1979); חובה (Kessler 1989); חופש (Willi 1977); חושך (Cornelius 1991); חזיון (Talmon 1985); חטא (Youngblood 1978); חיות (Möller-Christensen 1969); חילון (Amorim 1987); חכמה וטפשות (Fox 1993, 1997); חלקי הגוף (Petrucek 1986); טהרה

(Zatelli 1978); יופי (Trotti 1981); יחסי אישות (van der Westhuizen 1989/1990); כיוון

(O'Connor 1991); כיסוי (Häusl 1997); כלי נגינה (Kolari 1947); Mascher 1978; (Braun 1999); כעס (Balojan 1992); לב ונפש (Lauha 1983); מוות (Illman 1979); מונחים גאוגרפיים (Schwarzenbach 1954); מונחים חברתיים (O'Connor 1988); מזון (Weiss 1970); מחבוא (Balentine 1980); מחשבה (Ullendorf 1966); מידות (Botha 1989); מילות שאלה (Hyman 1988; Barr 1985); מין אנושי (Kutler 1984); מעגל החיים (Eng 1998); משפט (Seeligmann 1967); נחמה (Münchow 1983); נידה

1998) Klee); נשיקה
 (Ellington 1990); סירוב (Melanchton 1996); עבדים (Mellon 1996); עושר ועוני
 (Donald 1964; Kedar 1981; Pleins 1986; Kafang 1993); עיבוד מתכות (Hall
 1970; Cooper 1980; Collini 1989; Heidebrecht 1993); ענישה (Blumenfeld
 1977; Pons 1981; Kennedy 1986; Swart 1990); פחד (Gruber 1990, Kedar
 1981); צבעים (Gradwohl 1963; Massey-Gillespi 1994); צחוק (Brenner 1990);
 צמחים (Fauna and Flora of the Bible 1972); קללה (Brichto 1962); קרבת משפחה
 (Vanderhooft 1990); קרמיקה (Kelso 1948); שבועה (Magnetti 1969); שמחה
 (Harvey 1960); שקר (Prouser 1992); תכשיטים
 (Rodriguez 1997); תמונת העולם (Stadelmann 1970); תפילה (Sawyer 1980).
 הבאנו כאן רק את המחקרים המקיפים בנושאים האלה.

כל זה מלמד, שיש מקום למחקר מעמיק ומשלים בהתאם למטרות שהצגנו לעיל.

1.3. השקפת המקרא על המלבוש כמוצר תרבות

השימוש במונח "תרבות" להלן הוא מן האספקט האנתרופולוגי, אשר לפיו התרבות היא "כל דפוסי ההתנהגות המקובלים בקבוצה חברתית ושאינם נִרְשִׁים לבני-אדם באמצעות תורשתם הביולוגית (גם אם מותנים על-ידיה) – ובכללם דפוסי התנהגות המשמשים את פעילותם הִקְמֵרית, האינטלקטואלית, הרוחנית והנפשית של בני-אדם – הם לפי הגירסה הזאת בחזקת תרבות" (ראה למ תשמ"א, אנציקלופדיה עברית כרך לב, 1056). מכאן שיש סוגים שונים של "תרבויות": של יָדַע תיאורטי בתחומים שונים; תרבות טכנולוגית; הליכות ונימוסים ("דרך ארץ"); תרבות הדיור, ולא נמנה כאן את כולם, אך נזכיר לענייננו את תרבות הלבוש.

ריבוי המשמעויות של המונח הנ"ל עולה וודאי משורשו רב"י, שמשמעו 'ריבה / הוסיף'. לכן כל דבר שנוצר וטופח בידי האדם הוא למעשה תרבות. צורה לשונית מקראית זו (במדבר

לב, יא) אפשר שהיא "אח" (cognate) לצורה האכדית tarbūtu – 'חניך', ובלשון חז"ל מקורה, כנראה, בהשפעת הארמית (גלוסקא 1987: 1272).

המלבוש כמוצר תרבות מתואר לראשונה במקרא במסגרת סיפור בריאת העולם האנושי. לפי התיאור, המלבוש נוצר כתוצאה מהתפתחות אינטלקטואלית: "וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת" (בר' ג:ז). במקרה זה ממלא המלבוש את היעד הראשוני של כיסוי המערומים (השווה גם איוב כד:ז, כד:י). אולם יעדים נוספים משתקפים במקרא: 1. ערך מבחין בין בני עמים שונים: "ופקדתי על [...] ועל כל-הלְבָּשִׁים מלבוש נכרי" (צפ' א:ה; השווה מל"ב י:כב), והכוונה היא שהאל יעניש יהודים הלובשים בגדי עמים זרים, אפשר כדי למרוד בו או להתבדל מעמם; 2. ערך מבחין בין אזרחי מלכות ישראל, כגון ציון תפקיד במערכת השלטון: "ומעמד משרתיו ומלְבָּשֵׁיהֶם (מל"א י:ה); בדומה לכך – 3. ערך מבחין של תפקוד דתי של בני שבט לוי, כגון 4 בגדים לכוהן הדיוט לעומת 8 בגדים לכוהן גדול (שמ' כח:ד; שם לו-מב); 4. כאמצעי מגן מחום וקור: "ערום ילינו מבלי לבוש" // ואין כסות בקרה (איוב כד:ז) בהקשר של מזג אויר, וגם בהקשר של הגנה מפני רשעים הלוקחים את בגדי העני כמשכון: "ועל-עני יחבלו: ערום הלכו בלי לבוש" (שם כד:ט-י); 5. ערך מבחין אסתטי, כאות פאר ויופי: "הוד והדר לבושה" (מש' לא:כה), השווה "הדור בלבשו" (יש' סג:א). סופרי המקרא משבחים לא מעט את היופי ואת האסתטיקה (ראה בר' לט:ו, על יוסף; שמ"ב יד:כה, על אבשלום; יר' יא:טז, על עץ זית; השבח הוא אמנם על יופי חיצוני, אך המקרא מגלה דעתו שבלבוש יפה או ביופי חיצוני לא די, ויש צורך גם ביופי פנימי המשתקף בחכמה: "טובת שכל ויפת תאר" (שמ"א כה:ג, על אביגיל אשת נבל הכרמלי), בניגוד ל"אשה יפה וסרת טעם" // "נזם זהב באף חזיר" (מש' יא:כב).

נראה לנו, כי די בדוגמות אלה להמחשת השקפת המקרא על המלבוש כמוצר תרבות, ואפשר שדברי חז"ל דלהלן נאמרו בעקבות השקפת המקרא: "אמרי אינשי: במתא – שמאי, בלא מתא – תותבאי" (בבלי שבת קמה, ע"ב: בתרגום עברי: בעירי – שמי מכבד אותי; במקום שאינו עירי – בגדיי [הם כבודי]). יש אפוא בפתגם ארמי זה יעד נוסף למלבוש: מחוץ למקום מגוריו – בגדיו הם כבודו. יעד נוסף, חיצוני, של המלבוש מוצאים אנו גם בדברי ר'

יצחק עראמה: "אדם ניכר בלבושו הכרה חיצונית, אם סוחר אם פרש אם פרוש [נזיר] (ראה פירושו "עקידת יצחק" על פרשת "תצוה").

במחקר המודרני, מתחיל העיון הכללי בתפקוד הסמיוטי של מלבושים מעבודתו הקלאסית של Bogatyrev 1971 [1937] על המלבוש העממי בסלובקיה. כחבר פעיל בחוג הבלשני של פראג, הוא היה הראשון שהגדיר את המלבוש כמערכת תכונות מבחינות – גישה מבנית שמקורה בבלשנות של זמנו. אחריו נכתבו מאות עבודות אתנוגרפיות, סוציולוגיות וסמנטיות. תמצית הספרות המחקרית מצויה במאמרו של Yoder (1974:304): מלבוש הוא בראש וראשונה התג המזהה המקרין את אופי הקהילה כלפי חוץ ומסמן את מגוון התכונות: מין, גיל, מעמד, עיסוק, דת ואירוע מיוחד. נוסף לכך, הלבוש עוזר להבחין בין "אנשי שלומנו" לזרים, ולעצב את הזהות הקהילתית.

דיונים על התפקיד המסמן של המלבושים במקרא מצויים בעבודות הכלליות על הנושא (Pedersen 1940:226-228; de Vaux 1961:171), ראה פרק 1.2 לעיל. נוסף לכך, הלבוש עוזר להבחין בין אנשי שלומנו לזרים ולעצב את הזהות הקהילתית. סוציולוגים מודרניים מציגים עוד כמה תכונות שלפיהן יש לנתח את הבגדים: בריאות וגמות (האם קל לשמור על נקיון הבגד? אם הוא מגן על הגוף מפני הזוהמה ועוזר לשמירת הגוף הבריאה?), מיניות (האם בגד מציג את התפקידים המיניים המקובלים? אם הוא מעודד/מגרה/מדכא מיניות?), משמר חברתי (האם בגדים מגלים/מכסים את זהות האדם?), ויסות ההוצאות (האם חברה מחייבת בגדים יקרים? אם ניתן להשתמש בבגד זמן רב או שימוש משני?), עידוד התעשייה המקומית (האם ניתן/מומלץ/חובה ללבוש בגדים של תוצרת מקומית? מהו הסטטוס של בגדים מיובאים?) (Noyes, Bendix 1998:110-111). קיימים גם מחקרים אחדים על התפקיד הסמלי של פריטי המלבוש בעם ישראל (Haulotte 1966; Vogelsang, van Bekkum 1986). אולם הנושא של שדה המלבושים במקרא עדיין לא מוצה.

1.4. השדה הסמנטי כאמצעי מבני בלשון

1.4.1. מושגי היסוד של הסמנטיקה המבנית

עד סוף המאה הי"ט היה מקובל לחשוב, שאוצר המילים של לשון הוא חסר כל ארגון ומילון הוא אוסף מילים שנערכו לפי ראות עיניו של המילונאי ללא כל קשר. אבל בתחילת המאה העשרים חל מפנה: נתגלו מערכות של יחסים פנימיים גם בין יחידות המילון, בעקבות תורתו של דה סוסיר (1857-1914) על הלשון כמערכת (de Saussure 1964:22). ניתן היה ליישם את ההשקפה הזאת גם על הסמנטיקה המודרנית. לדברי בנבניסט, "אין דומה לסוסיר בהכרת הארגון המערכתי של לשון ובתיאורו" (Benveniste 1966:19). דה סוסיר קבע ש"לשון היא מערכת שכל חלקיה חייבים להיחקר בתלות הדדית סינכרונית" (de Saussure 1964:120). מערכת זו מורכבת, ומבחינים בה רובד פונולוגי, מורפולוגי, תחבירי ומילוני. מאז חל שינוי במתודולוגיה של התיאור הסמנטי.

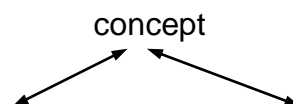
המילון, כמו שאר תחומי הלשון, הוא מערכת (ניר 1981: 99), שבתבניתה ובחוקיה הכלליים היא דומה למערכות אחרות של לשון – למערכת הפונולוגית או המורפולוגית. אבל יש בה ייחוד: היא המורכבת בין מערכות הלשון:

1. כמות המרכיבים שבה גדולה בהשוואה למערכות אחרות.
2. שלא כמו מערכות אחרות, מערכת זו קשורה לגורמים חיצוניים, לא-בלשניים. היא משקפת ישירות את השינויים שחלים במציאות.
3. המילון משתנה ללא הפסק, הוא מתחדש בצורות ובמשמעויות חדשות ופולט יחידות מילוניות שאינן משמשות עוד בדיבור.
4. יחידות מילוניות תלויות בהקשר יותר מיחידות כל תת-מערכת אחרת, ולכן הן גמישות יותר מבחינת המשמעות.

מילון, אם כן, הוא מערכת, והנה כמה גילויים של האופי המערכתי הזה:

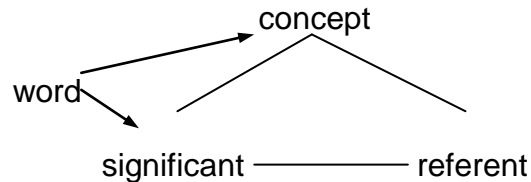
- המרכיבים של אוצר המילים הם יחידות מילוניות שונות – לקסמות, צורות, צירופים – שיש ביניהם יחסי זהות, דמיון, ניגוד, הכללה והצלבה.
- כל יחידה מילונית כלולה בשדות סמנטיים (ראה להלן פרק 1.4.3) מסוימים לפי דמיון המשמעות ולפי קונוטציות שונות. יחידות מילוניות מתקשרות ליחידות אחרות של אותו שדה וליחידות של שדות אחרים.
- יש אפשרות לתאר את אוצר המילים של לשון מסוימת בחלוקתו לפי קבוצות, ערכים ראשיים ומשניים.
- במערכת הזאת יש יחסי נרדפות, ניגוד והיפוך (קונברסיה) הנוצרים לפי כללים קבועים.
- יחסים חוקיים בין יחידות מילוניות מאפשרים תיאור צירופים והצרכות באמצעות יחסי משמעות קבועים – פונקציות מילוניות. נביא לדוגמא את הפונקציה Magn – 'מדרגה גבוהה של תכונה': Magn (טעות) = גסה, Magn (טיפש) = מטופש, Magn (חושך) = מצרים, Magn (עשיר) = כקורח, Magn (נדיב, טוב-לב) = להפליא, Magn (לפצוע) = אנושות, Magn (לדעת) = על בוריו. אחת הדרכים להבעת הפונקציה הזאת בלשון המקרא היא הוספת שם שמים למילה, כגון "א-ל", "לא-לוהים" או "לפני ה'": "הררי א-ל" (תה' לו:ז) – הרים גבוהים במיוחד, "עיר גדולה לא-להים" (יונה ג:ג) – עיר גדולה מאוד, "גבור ציד לפני ה'" (בר' ט:ט) – גיבור ציד מוכשר ומוצלח מאוד. אפרסיין מביא כ-30 פונקציות כאלה, פשוטות ומורכבות יותר (Apresjan 1992:60).

כל לקסמה בלשון היא סימן שנהוג לצייר את תבניתו ב"משולש סמנטי" שפינתיו הן: משמעות הצורה, המובן (concept), העצם שבכוונה (referent) והסמל או האזכור (significant) שהוא תבנית פוניטית/גרפית של המילה בלשון (לקסמה) (Ogden & Richards 1946, צרפתי 1991: 65). אם כן, מציאות (referent) משתקפת בתודעה (concept) באמצעות מילה (significant):

significant ←→ referent

משולש זה זכה לפיתוח מתמיד, והוא קיים בגוונים שונים. לאיונס, המציין את הטבע הדו-צדדי של מילה, משייך significant ו-concept ל'מילה' שנמצאת מחוץ למשולש (Lyons 1968:428):

המציאות משתקפת בהכרה כתמונת עולם מאורגנת (Apresjan 2000:103-104), שאדם בונה לעצמו לצורך תפקוד מוצלח בעולם. עצמים ותופעות של המציאות משתקפות בהכרה מתוך יחסי גומלין מורכבים של לשון וחשיבה. תמונת העולם היא מערכת ייחודית לכל לשון, ליתר דיוק – לכל תרבות, ואם לדייק עוד יותר – לכל דובר בהתאם למינו, לגילו ולמעמדו (Werner 1971). תמונת העולם של היחיד משתקפת בלשון דרך מערכת אסוציאציות אישיות, ותמונת העולם של קהיליית דוברים מסוימת בזמן נתון – דרך שדה סמנטי (Kittay 1992). כל לשון משקפת תפישת עולם משלה, אבל בתפישות העולם של כל הלשונות מצוי חלק משותף גדול (סוברן תשנ"ד: 55), ובעזרתו יכולים אנשים לתרגם טקסטים מלשון ללשון.

עם התפתחות הבלשנות הקוגניטיבית הוברר, שיש להפריד בין משמעות הסימן בתודעת הדוברים ('משמעות נאיבית') למשמעות המושג המתאים ('משמעות מדעית', ראה Hallig, von Wartburg 1952; Apresjan 2000:104). אם כן, תמונת העולם היא "נאיבית" במידה מסוימת, כי היא שונה מתפישת העולם המדעית. כך, למשל, 'קו ישר': אחד מהמובנים המדעיים שלו הוא "הדרך הקצרה ביותר בין שתי נקודות בגאומטריה של אקלידס", ואילו המשמעות הנאיבית של 'קו ישר' היא "קו שאינו סוטה ימינה ושמאלה". קיימת גם "פיסיקה נאיבית", "פסיכולוגיה נאיבית" ועוד. קיימים מחקרים בתחום זה גם על

המקרא, כגון מחקרים על שימוש לשון 'פסיכו-פיזיולוגי' במקרא: אנליזה סמנטית-מבנית של "לב", "נפש", "רוח" ומקום השכל במקרא (Lauha 1983; Rozelaar 1988).

1.4.2. המבנה הסמנטי של מילה

היחידה הבסיסית של המערכת המילונית היא סמנטמה, שהיא "היחידה הקטנה ביותר הקיימת בלשון שיש לה משמעות משמעות מילונית" (מורג תשנ"ה/2: 155). היא כוללת את כל הצורות הדקדוקיות השייכות למשמעות מילונית אחת.

בדומה ליחידות של כל תחומי הלשון שלמעלה מהתחום הפונולוגי, היחידה המילונית מורכבת מתוכן וצורה. היא מהווה אחדות של סימן (לקסמה) – הצורה הלשונית, ותוכן, משמעות (סממה). לקסמה מורכבת ממורפמות, וסמנטמה היא הרכב של סממות (מורג תשנ"ה/2: 155). סממה היא היחידה המינימלית של פן ההבעה. בעזרת הסממות מתארים דמיון ושוני בין יחידות מילוניות.

אפשר להתבונן במבנה הסמנטי של המילה משתי בחינות:

1. מבחינת התגלות הסממות,

2. מבחינת אופן ההבעה של הסממות.

סממה עשויה להיות מפורשת במשמעות (explicit) או מרומזת (implicit). אפשר להביא דוגמא לזה: אחת הסממות של המלבוש התחתון היא 'מודעות לעירום' (ראה פרק 4.3.1). היא מפורשת במבנה הסמנטי של הצורה "חגורה" שבפסוק "ותִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עִירְמָם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עֲלֵהּ תֵּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת" (בר' ג:ז), אבל מרומזת במבנה הסמנטי של הצורה "שק" שבפסוק "ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו" (מל"א כא:כז). ספיר, בעבודותיו בסמנטיקה מבנית, היה הראשון שהצביע על כך ואף ציין כמה סוגי מרומזות (Sapir 1949:124). זה היה מעבר לתיאור מערכתי של צורה שמטרתו היא קביעת דמיון ושוני בקבוצה שלמה של צורות: צורות שונות מתמקדות בחלקים שונים של תמונה שהיא כאילו מסומן כללי של קבוצת המילים. מבחינה זאת שתי

צורות יכולות לכלול מערכות זהות של סממות, אבל מידת המפורשות שלהן תהיה שונה, ולכן משמעויותיהן תהיינה שונות.

מפורשות ומרומזות במבנה הסמנטי חשובות לניתוח צורות קרובות במשמעות – ניתוח פרדיגמטי. רכיב סמנטי אחד נמצא במבני המשמעות של צורות קרובות, אבל מדרגת המפורשות שלו שונה, וזאת הסיבה לשוני במבנים סמנטיים. מדרגת המפורשות קשורה למקום הסממה במערכת וליחסי הסממות זו לזו. לדוגמה, פאר במקרא הוא כיסוי ראש (Hönig 1957:93), בפרט של כהנים: "פארך חבוש עליך" (יח' כד:יז), "ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר" (שמות לט:כז-כח). במשמעותו מצויה הסממה 'שמחה'. היא סמויה בפסוק מספר שמות (לעיל), גלויה יותר בפסוקים "אבל לא תעשה פארך חבוש עליך... ופארכם על ראשיכם ונעליכם ברגליכם לא תספדו ולא תבכו" (יח' כד:יז, כד:כג) וגלויה לחלוטין בפסוק "שוש אשיש בה' תגל נפשי בא-להי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה" (יש' סא:י). חבישת פאר היא סימן מובהק להיעדר אָבל במקרה של יחזקאל, ומזה רואים שהרכיב הסמנטי 'שמחה' הוא מרכזי במשמעות הצורה "פאר" במקרא. לצורך ניתוח מושלם של הסממות המפורשות והמרומזות יש לערוך ניתוח פרדיגמטי, ועל כן יש להגדיר היטב את הקבוצות הפרדיגמטיות של מילים.

1.4.3. שדות סמנטיים

ניתוח סמנטי מדויק של אוצר המילים של לשון כלשהי הוא ניתוח מערכתי. מובן שאין צורך להבחין בעזרת מערכות גדולות של רכיבים סמנטיים בין כל צורות הלשון, אפילו רחוקות במשמעות. ראוי להשוות צורות קרובות במשמעות. ההשוואה נעשית במסגרת חקר שדות סמנטיים, שבהם מובעים במלואם יחסים סמנטיים פרדיגמטיים של אוצר המילים. כמייסד שיטת השדות הסמנטיים נחשב Jost Trier (סוברן תש"ס:28). בשנת 1931 טריר העלה לראשונה את הרעיון של "שדה הדיבור" (sprachliche Feld). איפסן ופורציג

פיתחו אותו, ופורציג אף נחשב כממציא המונח "שדה סמנטי" (Öhman 1953:125-130). הנחת היסוד של תיאוריית השדות היא שתחום המילון בכל לשון הוא מובנה כשאר תחומי הלשון (Lehrer 1974:15). לפי זה אפשר להקביץ את המילים שבמילון לשדות של מושגים ולמיין אותן לתחומים סמנטיים בדרכים שונות (Öhman 1953:123). לפי טריר וממשיכיו, כל המושגים (references) שבהם אדם מתאר את העולם מוקבצים לקבוצות בעלות מכנה משותף סמנטי: שדות המושגים. שדות המושגים מצידם יוצרים את השדות הכלליים יותר של מושגים רחבים, עד שכל תמונת העולם במחשבת אנוש נמצאת מובנית כפסיפס גדול או, כהגדרת למב המאוחרת, כ"רשת המושגים" (Lamb 1971:201).

התיאוריה של השדות הסמנטיים היא פסיכולוגית ביסודה (מבוססת על אסכולת Gestaltpsychologie) ובאה בראש ובראשונה לתאר את מבנה העולם, את שדה המושגים של דובר לשון. אך היא קשורה לבלשנות בקביעתה, שלכל צורה יש משמעות נוספת מלבד המשמעות הסמנטית הרגילה, והיא המשמעות הקבוצתית הקשורה במקומה של הצורה בשדה מסוים (Kedar 1981:182). ניבים וצורות שונים נמצאים ביחסי-גומלין, ולכן היקף המשמעות, השימוש, התפוצה, הקונוטציות והמשמעויות התנייניות של כל צורה תלויות באלה של חברותיה. מובן אפוא, שהשגת דיוק בקביעת המשמעות של כל צורה מחייבת התחשבות בסביבתה הסמנטית. וכך כותב טריר: "כדי להבין מילה בודדת, יש להיזקק לשדה הסימנים של הצורות (Wortzeichenfeld), וכל סימן מילה כשלעצמו יכול להיות מובן רק במסגרת השדה שלו. לצורה יש משמעות אך ורק בתוך הכלל הזה ודרך הכלל הזה. מחוץ לכלל השדה (Feldganzen) אין לה משמעות כלל" (Trier 1931:5).

אפשר לומר, שבעזרת גישת השדות הסמנטיים ניתן לחלק את הלשון בצורה "אנכית" ו"אופקית": לתאר את השינויים במשמעויות הצורות באותה לשון בזמניה וברבדיה השונים ולהשוות את המבנים הסמנטיים של כמה שפות (Öhman 1953:132), מורג תשנ"ה/2: (156-157). חשוב לציין, שהחלוקות לתחומי המשמעות ולרכיבי המשמעות אינן אוניברסליות, הן תלויות בגיל, בלשון, בתרבות, במעמד החברתי ובמין של הדובר (Rosch

192-233:1975). למחקריו של טריר יש חשיבות מיוחדת למחקר הנוכחי בגלל עיסוקו בשדות סמנטיים של "שפות מתות", שפות עתיקות שאינן בדיבור, ואנו ניעזר בהישגיו.

גבולות השדות לפי טריר נראים כמלאכותיים, מפני שהוא לא לקח בחשבון את הפוליסמיה של מילות השדה. גישה אחרת המשלימה את הראשונה הוצעה על ידי פורציג (Porzig 1934, 1950). הוא מעמיד במרכז קבוצת הצורות את הפועל (לתיאור פעולה) או את שם התואר (לתיאור מצב). סביבם הוא ממקם את הצורות, שביניהן ובין מילות המרכז קיימים "יחסים סמנטיים ראשוניים": צורות הנגזרות מצורת המרכז והצורות הקרובות אליה במשמעות, כגון סינונימים, היפונימים וכדומה. בדרך זו משתקפים יחסים מורכבים ומגוונים: סמנטיים, תחביריים (הצרכה), מורפולוגיים, קונוטטיביים - וכולם מייחדים את "שכני המילה" בשדה במובנים שונים. אחר כך נרקמים "יחסים סמנטיים משניים" בעזרת המעתיקים הסמנטיים כגון מטאפורה ומטונימיה. פורציג עצמו הגדיר את תפיסת השדה שלו כ"מחברת", ואילו של Trier – כ"מפרידה" (Porzig, 1950:72ff.). לפי פורציג, צורה אחת יכולה להשתייך לכמה שדות בו-זמנית. הגישה הזאת חופשית ממגבלות המבנה הפסיפסי המאובן ומתארת את השדה בהתפתחותו, על מעתיקיו הסמנטיים ועל תכונותיו הייחודיות. אבל מאידך גיסא - ודווקא בגלל זה - היא אינה תורמת להבנת תמונת העולם. מובן שלגישה הזאת בעיית הפוליסמיה חשובה ביותר.

מההבדל המהותי בין שתי הגישות שנזכרו לעיל נגזרים שני סוגים שונים של מילונים. על בסיס השדות הסמנטיים – בירור קשרי המשמעויות בתוך הצורה ובין הצורות – בנויים מילונים של מילים נרדפות (קומי תש"ן, אבניאון תש"ס ועוד). שדות המושגים מהווים יסוד למילונים אידאוגרפיים למיניהם – תמטיים (Ploetz 1847; Dornseiff 1959 – בגרמניה, Roget 1972 – בבריטניה), אנלוגיים (Maquet 1936; Robert 1953-1964 – בצרפת), אידאולוגיים (Schlessing 1881; Wehrle- Eggers 1961 – בגרמניה, Robertson 1859; Blanc 1899 – בצרפת, Casares 1959 – בספרד). מילונים אידאוגרפיים טובים יצאו לאור בברית המועצות (Karaulov 1982; Morkovkin 1984; Kazanskene 1986; Baranov; Shvedova 1998; 1995). בישראל שייכים לקבוצה הזאת "אוצר הלשון העברית" של נ'

סטוצ'קוב (תשכ"ח), "אוצר המילים" של ח' רבין וצ' רדי (תשל"ד) ו"ערוך המשמעיים" (אייכנבום תשמ"א), ולשון המקרא חוברה "הקונקורדנציה העניינית" של א' כץ (Katz 1967, 1974, 1980), ולתרגום האנגלי של המקרא קיים תיזאורוס על בסיס מילון רוז'ה (Day 1992).

בעקבות התפתחות מחקר הסמנטיקה המבנית נוצרה בבלשנות המודרנית רב-גונית יוצאת מן הכלל של מושגים ומונחים מקצועיים בתחום של קבוצות מילים. 'קבוצה', 'קבוצה תמטית', 'קבוצה לקסית-סמנטית', 'פרדיגמה לקסית-סמנטית', 'פרדיגמה סמנטית', 'שדה סמנטי', 'מערכת לקסית-סמנטית', 'סוג פונקציונלי', 'שדה מושגים', והרשימה הזאת איננה מלאה (Vassiliev 1974; שורצולד וסוקולוף תשנ"ב; סוברן תשנ"ד). חוקרים שונים משתמשים במונחים שונים לאותו מושג או במונחים זהים למושגים שונים. בספריהם המקיפים של שור (Shur 1974:24-30,35,41,44,46,49,65,96,114) וקראולוב (Karaulov 1976:23-34) מובאים כ-40 הגדרות של שדה סמנטי. זה לא מפתיע אותנו, מפני ש"חלוקה אחידה של אוצר המילים לשדות סמנטיים אינה קיימת" (Apresjan 1992:360), ולכן כל חוקר בוחר לו הגדרה המתאימה ביותר לסוג החלוקה הדרוש לו.

"המילון למונחי בלשנות ודקדוק" מגדיר את השדה הסמנטי כך:

"שדה סמנטי – תחום, שמושגים בעלי משמעות קרובה או משותפת מתקשרים בו על

ידי מילים המביעות אותם תכנים" (שורצולד וסוקולוף תשנ"ב: 202).

שקולניקוב הגדיר את תכונות השדה כך:

1. השדה הסמנטי מורכב מאזכורים;
2. האזכורים בשדה הסמנטי (ולא עצמים) קשורים על ידי יחסים;
3. השדה הסמנטי סדור חלקית;
4. הוא מאורגן, יש בו היאררכיה (שקולניקוב תשל"א: 262-266).

1.5. השדה הסמנטי של המלבושים במקרא: בעיות מחקר

1.5.1. קורפוס המחקר

נושא העבודה הנוכחית מחייב אותנו, לכאורה, לכלול את כל צורות הלשון המציינות מלבושים בספרי המקרא ולדון בהם, כולל אלה המאוזכרים באלה הכתובים ארמית. אך הבחינה הבלשנית מחייבת ארגון של שדה סמנטי של לשון אחת. משום כך יוגבל הקורפוס רק לאותם חלקים של המקרא הכתובים עברית. אבחנה דיאכרונית בלשון המקרא היא בעייה קשה מטעמים שונים (ראה הורביץ תשל"ב:15-13). קל להבחין דיאכרונית בשני רבדים: העברית של ימי הבית הראשון (עברית קלאסית, הכוללת את העתיקה), והעברית של ימי הבית השני (עברית מאוחרת). אך כיוון שלשון אינה משתנה ברגע מסוים, ניתן להבחין ברובד מעבר הכולל יסודות מאוחרים, חלקם שאולים מן הארמית. במבט כוללני ניתן למיין כדלקמן:

עברית מקראית קלאסית היא זו המצויה בחומשי התורה, בספרי הנבואה המנטית ("נביאים ראשונים") והקלאסית ("נביאים אחרונים", פרט ללשון הנביאים של תקופת הבית השני), ספר רות וחלקים מספרי תהלים, משלי ואיוב.

עברית מקראית מאוחרת מצויה בספרי חגי, זכריה, מלאכי, דניאל, עזרא, נחמיה ודברי הימים (הורביץ תשל"ב:16).

לשון מעורבת מצויה בספר יונה (ראה בנדויד תשכ"ז:61-60), מזמורים מסוימים מספר תהלים (הורביץ תשל"ב:176-67) ובמגילות קהלת (בנדויד תשכ"ז:77) ואסתר (שם, עמ' 61-62).

בספרים שבקבוצה השלישית, רמת האחידות של הלשון אינה שווה: יש ספרים הנוטים יותר למקראית הקלאסית (כגון שיר השירים), ויש כאלה הנוטים יותר ללשון עממית מאוחרת (כגון ספר יונה), למרות שמחבריהם מוכיחים שליטה גם במקראית הקלאסית, ומכאן עולה בעיית מיונם.

החוקרים שעסקו בשאלה זו, הציעו מספר פתרונות: 1. ליד העברית המקראית ה"רשמית" התקיים לאורך כל תקופת המקרא, כמו בכל לשון תרבות, דיאלקט של מקראית

עממית מדוברת הכוללת גם לשון עגה וגם שאילות מלשונות זרות. יסודות הלשון המאוחרים שבספרים קדומים בזמן הם למעשה חדירות (אינטרפולציות) מודעות ובלתי מודעות של עברית עממית זו, שהפכה להיות לשון נורמה מאוחר יותר ונקראה במונח "לשון חז"ל"; 2. בעריכה מאוחרת של ספר כזה, הכניס העורך ללשונו של ספר שנכתב לפני המאה הרביעית לפה"ס יסודות לשון מן העברית המאוחרת (יחסית) שבפיו (כגון ספר שיר השירים, ראה פאול תשל"ו:651-652); 3. יסודות עממיים מאוחרים אלה הם בעיקר מילוניים ולא דקדוקיים, ולכן אין הם משנים את רוח הלשון המקראית (כגון במגילת אסתר, ראה בנדויד תשכ"ז:61-62).

מסתבר אפוא שיש לכלול במסגרת המקראית המאוחרת לא רק את הספרים שיש בהם עדות מפורשת על כתיבתם בתקופת ימי בית שני, אלא גם ספרים שאין בהם עדות כזאת אך מכילים יסודות מילוניים ודקדוקיים מאוחרים: יונה; חגי; זכריה; מלאכי; שיר השירים; אסתר; איכה; קהלת; דניאל; עזרא; נחמיה ודברי הימים, ואף פרקים אחדים מספר תהלים (לפרקים אלה, ראה הורביץ תשל"ב:67-176).

לשונם של ספרים אלה ידועה במחקר כלשון מעבר שהושפעה רבות מארמית, אך גם מלשונות זרות אחרות, בעיקר בתחום המילון, כגון פרסית. למשל, הצורה "פרדס" (שה"ש ד:ג, נח' ב:ח) מקורה ב- *pairidaēza* (HALOT III:963b); ביקרמן (Bickerman 1967:141) כותב, שבקהלת ב:ה הצורה הזאת משמשת במובן היווני שלה – 'גן'. בחלק ניכר מספרים אלה מצויות שאילות ארמיות לא מעטות (בנדויד תשכ"ז:73) וכנגדן גם היעלמות צורות עבריות (בנדויד תשכ"ז:69). אוצר המילים מתחלף, ובהשוואת השימוש בשמות המלבושים בתקופות שונות אפשר להסיק מסקנות מעניינות על השינויים בלשון ובחברה בארץ-ישראל של ימי הבית השני לעומת אלה של ימי הבית הראשון. ראוי לציין, שבכינוס הצורות המציינות מלבושים נמצא, שהרוב המכריע של שמות המלבושים הם עבריים-מקראיים, והשאילות הן מעטות מאוד. דרכי הכינוס ורשימת הצורות הנדונות יבואו בסעיף הבא.

1.5.2. דרכי הכינוס של הצורות הנדונות ורשימתן

בכינוס הצורות וריכוזן נעזרנו ב"קונקורדנציה חדשה לתורה נביאים וכתובים" של א' אבן-שושן (ראה ביבליוגרפיה), אך במקרים מסופקים נעזרנו במילון הלועזי הידוע HALOT במהדורתו החדשה כדי להחליט סופית. דרך משל: הצורה "צמה" המצויה בארבע היקרויות במקרא (כגון יש' מז:ב), הנחשבת לפי חוקרים אחדים כמלבוש, לא נכללה ברשימתנו, משום שהעיון המוקדם הוכיח כי חוקרים אלה מסתמכים על דרשות חז"ל. המדרש, כידוע, "אין לו שיעור", ופעמים שהוא מסתמך על דמיון צליל או על תרגומים ארמיים, שלעתים תרגומם הוא חופשי (פארפרסטי) ולא מילולי, אם כי במקרים לא מעטים הוא יורד לעומק לשון המקרא.

מטרתה של רשימת הצורות הנדונות הכוללת גם פרטים ראשוניים היא להציג תמונה כוללת של שדה המלבוש, ולהסיק ממנה מסקנות כלליות ראשוניות על מיצב הצורות בלשון המקרא, ועל סיכוייהן להמשיך ולשמש ברובדי העברית הבתר מקראית. נציין את הצורה, את השכיחות ואת הרובד המקראי. דירוג השכיחות (= ש'), שחושב לפי הקו המחבר בין המינימום שהוא יחידאיות, ובין המקסימום (218 X, ע"ע "בגד") הוא כדלקמן: נמוכה מאוד – עד 4 היקרויות; נמוכה – עד 8 היק'; לא גבוהה – עד 10 היק'; גבוהה – עד 15 היק'; גבוהה למדיי – עד 20 היק'; גבוהה מאוד – 20 היק' ומעלה. הרשימה תיערך, כמובן, לפי סדר אלפביתי.

1. אבנט: שכיחות לא גבוהה; התמניות מצויות במקראית קלאסית, בעיקר בספרות הכוהנית.
2. אדר: ש' נמוכה מאוד; התמניות מצויות במקראית קלאסית ובמקראית מאוחרת.
3. אדרת: ש' לא גבוהה; רוב התמניות – במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
4. אזור: ש' גבוהה, כאשר רוב התמניות – במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
5. אפוד: ש' גבוהה מאוד, ורוב התמניות – בספרות הכוהנית שבמקראית קלאסית, ומיעוטן במ' מאוחרת.

6. *אפדה: ש' נמוכה מאוד, וכל התמניות – בספרות הכהנית שבמקראית הקלאסית.
7. אפר: ש' נמוכה מאוד, וכל התמניות מצויות בפסוק אחד במקראית קלאסית.
8. בגד: ש' גבוהה מאוד, ונפוצה בכל הרבדים המקראיים.
9. *גלום: יחידאית בספר יחזקאל (מקראית קלאסית).
10. חגור: ש' נמוכה מאוד, וכל התמניות – במקראית קלאסית.
11. חגורה: ש' נמוכה, וכל התמניות – במקראית קלאסית.
12. II *חליפה: ש' לא גבוהה, וכל התמניות – במקראית קלאסית.
13. *חליצה: ש' נמוכה מאוד, וכל התמניות – במקראית קלאסית.
14. חשן: ש' גבוהה מאוד, וכל התמניות – בספרות הכהנית שבמקראית קלאסית.
15. *חתלה: יחידאית, ומצויה בספרות החוכמה שבמקראית קלאסית.
16. *טבול: יחידאית, ומצויה במקראית קלאסית.
17. כובע: ש' נמוכה; רוב התמניות במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
18. *כלי: במשמע 'מלבוש' – ש' נמוכה מאוד; כל התמניות – במקראית קלאסית.
19. כסות: ש' לא גבוהה, וכל התמניות מצויות במקראית קלאסית.
20. כתנת: ש' גבוהה מאוד; רוב התמניות – במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
21. לבוש: ש' גבוהה מאוד: היקרות אחת מצויה במקראית עתיקה; רוב התמניות – במקראית קלאסית, ומיעוטן – במקראית מאוחרת.
22. *מגבעת: ש' נמוכה מאוד, וכל התמניות – במקראית קלאסית.
23. *מד: ש' לא גבוהה; כל התמניות – במקראית קלאסית.
24. II מזח: יחידאית, המצויה בספרות החוכמה שבמקראית הקלאסית.
25. *מזיח: יחידאית, המצויה בספרות החוכמה שבמקראית הקלאסית.
26. *מחלצה: ש' נמוכה מאוד; תמניותיה מצויות בחלקן במקראית קלאסית וחלקן במקראית מאוחרת.

27. מטפחת: ש' נמוכה מאוד; תמניותיה מצויות בחלקן במקראית קלאסית וחלקן במקראית מאוחרת.
28. *מכנסים: ש' נמוכה; כל תמניותיה מצויות בספרות הכוהנית שבמקראית הקלאסית.
29. מלבוש: ש' נמוכה; רוב התמניות – במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
30. מסוּה: ש' נמוכה מאוד; כל תמניותיה – במקראית הקלאסית.
31. *מעטה: יחידאית, במקראית הקלאסית.
32. *מעטפת: יחידאית, במקראית הקלאסית.
33. מעיל: ש' גבוהה מאוד; רוב תמניותיה – במקראית הקלאסית, ומיעוטן מצוי במקראית המאוחרת.
34. *מצחה: ש' נמוכה מאוד; התמנית היחידה – במקראית הקלאסית.
35. מצנפת: ש' גבוהה; כל תמניותיה מצויות בספרות הכוהנית שבמקראית הקלאסית.
36. נעל: ש' גבוהה מאוד; רוב התמניות – במקראית הקלאסית, ומיעוטן – במקראית המאוחרת.
37. סָאון: יחידאית, במקראית הקלאסית.
38. סדין: ש' נמוכה, וכל תמניותיה מצויות במקראית הקלאסית.
39. *סות: יחידאית, במקראית העתיקה.
40. *סריון: ש' נמוכה מאוד; כל תמניותיה מצויות במקראית הקלאסית באותו ספר.
41. פאר: ש' נמוכה; כל תמניותיה מצויות במקראית הקלאסית.
42. פתיגיל: יחידאית, במקראית הקלאסית.
43. צניף: ש' נמוכה; כמעט כל תמניותיה במקראית הקלאסית, פרט לתמנית בודדת במקראית המאוחרת.
44. צעיף: ש' נמוכה מאוד; כל תמניותיה מצויות בחלקים העתיקים של המקראית הקלאסית.
45. קובע: ש' נמוכה מאוד; כל תמניותיה מצויות במקראית קלאסית.
46. *רדיד: ש' נמוכה מאוד; תמניותיה מצויות במקראית קלאסית ובמקראית מאוחרת.
47. *רעלה: יחידאית, במקראית הקלאסית.

48. שית: ש' נמוכה מאוד; תמניותיה מצויות במקראית קלאסית, רק בספרות החוכמה.
49. שלמה: ש' גבוהה למדיי; רוב תמניותיה במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
50. שמלה: ש' גבוהה מאוד; כמעט כל תמניותיה – במקראית הקלאסית, פרט לאחת המצויה במקראית המאוחרת.
51. שק: ש' גבוהה מאוד; רוב תמניותיה – במקראית הקלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
52. שריון: ש' לא גבוהה; רוב תמניותיה – במקראית קלאסית, ומיעוטן במקראית מאוחרת.
53. שרין: ש' נמוכה מאוד; כמעט כל תמניותיה מצויות במקראית קלאסית, פרט לתמנית בודדת המצויה במקראית מאוחרת.
54. תכריך: יחידאית, במקראית המאוחרת.
55. תלבושת (?): יחידאית, במקראית הקלאסית.

כסיכום לסעיף הנוכחי אפשר לקבוע מסקנות ראשוניות כלליות:

- א. רוב השכיחויות נמצאות במישור הבינוני של הקו מינימום-מקסימום (נמוכה – גבוהה);
- ב. רוב הצורות בשכיחויות גבוהות נשתמרו בשימוש גם במקראית המאוחרת וגם בעברית הבתר מקראית במשך הדורות כמעט עד ימינו, דרך משל: "בגד" (מס' 8) ו"לבוש" (21) כשם כללי למלבושים;
- ג. חלק מן הצורות בשכיחות בינונית ומטה נשתמרו בשימוש עד ימינו, לעיתים גם בשינוי משמע (כגון מס' 27, 28), אפשר בגלל צרכי הדוברים/הכותבים. אין ספק, שהריטואל אף הוא השפיע, וצורות המצויות בפרשיות השבוע הנקראים בריטואל של בית-הכנסת נשתמרו יותר למרות ששכיחותם נמוכה או בינונית; ד. לעיתים גם צורות יחידאיות שורדות, גם בשינוי משמע, בעיקר בגלל צרכי הדוברים (כגון מס' 24, 54).

1.5.3 הרבדים בלשון המקרא

מקובל להבחין, כאמור לעיל (1.5.1) בין 3 רבדים בלשון המקרא: מקראית עתיקה, מקראית קלאסית (מ"ק) ומקראית מאוחרת (מ"מ).

מקראית עתיקה כוללת קטעים עתיקים (בעיקר שיריים) במספר ספרים במקרא (התאריך נקבע על פי קריטריונים בלשניים): שירת למך (בר' ד:כג-כד), ברכת יעקב (בר' מט א-כח), שירת הים (שמ' טו), שירת הבאר (במ' כא:ז-יח), שירת המושלים (במ' כא:כז-ל), משלי בלעם (במ' כג:ז-יב, כג:יח-כו, כד:ג-ט, כד:טו-ל), שירת האזינו (דב' לב), ברכת משה (בד' לג), שירת דבורה (שופ' ה), שירות דוד (שמ"ב א:יט-כז, ג:לג-לד, שמ"ב כב, שמ"ב כג:א-ז, תה' יח). המכלול הזה אינו עשיר ואין בו כדי לדון בכל מערכת הבגדים בתקופה העתיקה, וגם מעט פריטי מלבוש וחומרים מוזכרים בו: **לבוש** (בר' מט:יא, שמ"ב א:כד), **סוּת** (בר' מט:יא). שימושם אינו חורג מהשימוש הכללי במקראית קלאסית, ולכן איננו רואים טעם לראות במקראית העתיקה רובד עצמאי, אלא נצרף את מעט הצורות המצויות בה אל מקראית קלאסית, גם משום ששמות המלבושים המצויים בה חוזרים ברובד זה.

קביעת הספרים שלשונם היא מקראית מאוחרת מעוררת בעייה, כמתואר לעיל (סעיף 1.5.1). בנוגע לספר דברי הימים יש להבהיר, שאמנם מחברו השתמש במקורות עתיקים, אבל מתוך 1754 פסוקי הספר רק כ-780 פסוקים הם ציטוטים מספרי הבית הראשון (החשובים הם שלי), והציטוטים האלה מובאים בשינויים רבים, ולפעמים פסוק משתנה עד לבלי היכר. גם בשדה המלבושים הנתונים דומים: 12 מתוך 28 היקריות של צורות השדה שלנו בספר דברי הימים נמצאות בפסוקים מקוריים. לכן אפשר לראות את ספר דברי הימים כיצירה מימי הבית השני.

מקראית קלאסית היא לשון חמשה חומשי תורה (חוץ מקטעים שיריים), של הנבואה המנטית ושל הנביאה הספרותית הקלאסית.

1.5.4. הרכיבים הסמנטיים לניתוח

בחרנו בשורת מרכיבים סמנטיים לניתוח המשמעות מתוך מגוון של תת-משמעויות שהעלינו מכל התמניות של צורה בשדה המלבוש. נבהיר זאת בעזרת דוגמה. הנביא יחזקאל (כז:כ) אומר על צור: "דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה". לפי הפסוקית הזאת אפשר היה לקבוע ש'בגדי חופש' משמשים לרכיבה, ומכאן להסיק מסקנה נחפזת: הצורה "בגד" כוללת את הסממה 'רכיבה' המרומזת ברוב המכריע של היקריות, אך מפורשת רק בצירוף "בגדי חופש". אבל בבדיקת שאר ההיקריות של הצורה "בגד" לא ניתקל עוד באף אחת מהן הבאה בהקשר של רכיבה. רוכבים ופרשים מתוארים במקרא ללא ציון מלבוש. לכן 'רכיבה' אינה סממה כשלעצמה, אלא וריאנט של רכיב סמנטי רב-גוני 'נסיבות השימוש במלבוש'. דוגמה נוספת: כמה מלבושים – בגד, כסות, כתונת, לבוש, מד, שמלה – מתוארים במקרא כ'מלבושי אָבֵל', ולכאורה יכולנו לבחור 'אבל' כרכיב סמנטי. אבל מפני שכבר שללנו את ה'רכיבה' כסממה והצענו 'נסיבות השימוש במלבוש' כסממה כללית יותר, הרי גם 'אָבֵל' ייתפס כמקרה פרטי של אותו רכיב סמנטי.

נוסף לשיקולים האלה, שיקולים נוספים משפיעים על קביעת הסממות: התחומים להסקת מסקנות. נבדוק, למשל, את התפלגות המלבושים לפי המין, הגיל והמעמד החברתי של האנשים הלובשים אותם. הסממה 'מין', וגם הסממה 'מעמד חברתי', מפורשת בהרבה צורות מילוניות, למשל: "כתונת" ו"מעיל": "ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים" (שמ"ב יג:ח), ואילו הסממה 'גיל' לרוב מרומזת, ורק במקום אחד – "ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים" (שמ"א ב:יט) – היא מפורשת, מדובר בעליל במלבושי הילדים. האם אפשר לשלול על סמך זה את הסממה 'גיל', כמו שעשינו עם 'רכיבה'? זה לא רצוי, מפני שהבחנה לפי הגיל חשובה לכל מחקר אנתרופולוגי, וגם למחקר הנוכחי.

מן הדיון שלעיל עולה רשימת הקריטריונים לניתוח כדלקמן:

1. מלבוש עליון או תחתון
2. חלק הגוף המכוסה במלבוש
3. חומר המלבוש
4. צורת המלבוש ותכונותיו
5. המין
6. השכבה החברתית
7. הגיל
8. נסיבות השימוש במלבוש
9. קונוטציות

1.5.5. דרכי המחקר

שדה המלבושים מתאר פלח מוחשי של מציאות. האיזכורים של צורות השדה הם חפצים, והמשמעויות שלהן ניתנות להגדרה מילונית מדויקת. כל שדה סמנטי משקף רשת מושגית המתייחסת לעצמים מוחשיים או למושגים מופשטים. "מושגים מופשטים נזקקים לתיאור הרשת המושגית עוד יותר ממושגים פשוטים [...] תיאור השדה הסמנטי של מושג מופשט, שהוראתו בעייתית, מאיר קטע של מחשבה, שיחסיו אל העולם הנצפה אינם פשוטים" (סוברן תש"ס:32). בחרנו בשדה מוחשי, ולצורך תיאור המלבושים אפשר לכאורה להסתפק בהגדרות מילוניות או אפילו ב"תמונות", אבל קורפוס הבדיקה מקשה על זה.

בחקרי השדות של שפות חיות "למילים יש משמעות מוסכמת, ולרוב היא ידועה ללא כל צורך להיעזר בטקסט או בהקשר. אך קיומם של [...] משפטי הקשר מאפשר מבט על האינפורמציה התחבירית הגלומה במילה ועל הגבלות ההצטרפות הסמנטיות שלה אל שכנותיה במשפט או בצירוף" (סוברן תש"ס:34). הקורפוס של המחקר הנוכחי הוא העברית

המקראית שהיא לשון עתיקה. לכן לא תמיד ידועות לנו המשמעויות הראשוניות של הצורות. נוסף לזה אי אפשר, מטעמים מובנים, לערוך ניסוי ולחקור דוברים. על כן עיון בהקשר מהווה כלי יעיל לביור המשמעות, בייחוד של מילים המציינות עצמים מוחשיים.

מספר דרכים קיימות לבחינת המשמעות היסודית של המילה המקראית, ובכולן יש קשיים. אפשר להיעזר בדעת המפרשים הקדומים, חז"ל, ראשונים ואחרונים. ידע רב נמצא במדרשי חז"ל, בתלמודים ובספרי המפרשים. ברם כך יוצאים אנחנו מתוך חקר לשון המקרא ונכנסים לחקר מסורת הבנת המקרא, שהיא עתיקה ומכובדת, וניתן להיעזר בה, אבל רצוי לחקור את לשון המקרא עצמה ולא רק את דעות קדמונינו על פשט הכתובים. אפילו על יוספוס שמוסר ב"קדמוניות" מידע יקר ערך על צורות בגדי הכהונה (יוסף בן ממתתיהו תשמ"ג:ג, 89-91), יכולים אנחנו לשאול, אם זה תיאור של בגדי הכהנים בזמנו, מסורת עתיקה שנשתמרה בישראל או תיאורים שיסודם הוא מטרות זרות לאמת, כגון האדרת עבודת בבית המקדש בעיני הרומאים.

דרך אחרת היא עיון בפרשנות פנים-מקראית. היא מספקת חומר מועט אבל חשוב, חומר סמנטי אותנטי ביותר. מהפסוקית "ואת פארי המגבעת שש" (שמ' לט:כח) נראה, שלצורות 'פאר' ו'מגבעת' היה, לפחות בספר שמות, איזכור אחד. אך מסתבר שלפנינו אחד מן המקרים, שבהם יש המרה של מבנה תחבירי מקראי: צירוף שם+תואר (*מגבעת פֶּאֶר) < מבנה סמיכות ("פארי מגבעות"), ויש מקרים נוספים כאלה (Gesenius 1962, §132c). אותה מסקנה לגבי "כתונת" ו"מעיל" בספר שמואל עולה מפסוק "ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים" (שמ"ב יג:יח), אף כי המבנה התחבירי שונה הוא.

ידיעות עשירות יותר – אך קרובות לזמן המקרא – מספקים תרגומים עתיקים, שמהם השתמשנו בתרגום השבעים ובתרגומים ארמיים: אונקלוס לתורה ותרגום יונתן לנביאים. יש להם כמה יתרונות ודאיים: ההיקף שלהם הוא גדול; הוא בדרך כלל מילולי, פרט למקומות שתרגומם הוא מדרשי או חופשי-פאראפרסטי (ראה מלמד תשל"ח: 198, 294); זמן חיבורם קרוב לזמן כתיבת המקרא ועריכתו. עם זאת, תרגום הוא פרי התבוננות של אדם מסוים (או אנשים מסוימים) בטקסט, זאת אומרת מסורת הבנה נוספת, פחות או יותר נאמנת,

המרחיקה אותנו במידת מה מהתבוננות ישירה בטקסט. חיסרון נוסף הוא שאף תרגום איננו אחיד, ואפילו בתרגום אונקלוס יש סימני עריכה (קומלוש תשמ"ד:10). בתרגום השבעים התמונה מורכבת עוד יותר: לצורה "בגד", למשל, נמצאו בתרגום השבעים 14 התאמות (Muraoka 1998:232), ולהפך: למילה יוונית ἡλσος נמצאו 12 תרגומים עבריים (Hatch, 1998:1291). ניתן לדבר לא על פירוש הצורה ולא על משמעותה בתרגום, אלא על מכלול הפירושים האפשריים, ורק במקרים מסוימים אפשר להצביע על תירגום אחד של מילה. בעיה נוספת: לא תמיד שפת התרגום יכולה לשמש כלשון של תיאור סמנטי, כיוון שארמית ויוונית שפות עתיקות הן, ובהן קיימות אותן שאלות של בירור המשמעות היסודית של צורות. לכן השיטה העיקרית בשימוש בתרגומים היא השוואת תרגומים שונים של צורה אחת על מנת לברר, אילו מהן בטקסט המקורי מתורגמות באופן שווה, זאת אומרת נרדפות לדעתו של בעל התרגום. השיטה הזאת, על כל מגבלותיה, מניבה פירות. כך, שם החומר "בוץ" מתורגם ב-LXX על ידי βυσσος, βυσσος והמילים האלה הן גם תירגומי "שש", וזה מאושש את ההנחה ש"בוץ" ו"שש" הן צורות נרדפות לציון אריג פשתים, והגורם המבדיל ביניהם הוא רק הרובד הלשוני: "שש" אופיינית למקראית קלאסית, ואילו "בוץ" – למקראית מאוחרת. מהסיבות המנויות לעיל אנחנו נשתמש בעבודתנו בתרגומים קדומים: תרגום אונקלוס, תרגום יונתן לנביאים (Sperber 1959-1973) ותרגום השבעים (Septuaginta 1954).

עוד דרך אפשרית לבירור המשמעות היסודית – עיון סמנטי-דיאכרוני. זו דרך סלולה: ברור שמשמעות שם הפעולה, למשל, גזורה ממשמעות הפועל. כללו של דבר, בחקר הדיאכרוני רואים את משמעות הצורה כנגזרת ממשמעות השורש. כל זה נכון רק לגבי צורות שיש במשמעותם הרכב דקדוקי (כמו בפועל ובכל נגזריו כולל שם פעולה, או במשמעות צורת הרבים בהשוואה לצורת היחיד). אבל האפשרות הזאת מושכת את החוקר להרחיב את השיטה על סוגים אחרים של צורות. השיטה הזאת מספקת מידע דיאכרוני על תולדות המילה, ולכן אנחנו יכולים להפיק מהעיון הזה בעיקר מידע על משמעויות קדומות של המילה בתקופות שקדמו לזמן חיבור החומר הנחקר או לזמן עריכתו. בדיונינו על משמעות הצורות

המציינות מלבושים, נציין את הצורות המקראיות מאותו שורש ואת השפות השמיות האחרות שבהן קיים שורש מקביל במשמעות דומה.

עוד דרך לבירור המשמעות בעבודתנו היא בדיקת ההקשרים. כך ניתן לברר לא רק את "האינפורמציה התחבירית הגלומה במילה ואת הגבלות ההצטרפות הסמנטיות שלה אל שכנותיה" (סוברן תש"ס:34), אלא גם את המשמעות היסודית, פרט לקבוצות צורות השייכות למטא-לשון, כגון מילות קישור, שאי אפשר לדעת את משמעותן אלא רק דרך ההקשר, ובהן אין אנו עוסקים בעבודה הנוכחית. ניתוח הרכיבים הסמנטיים, כבר מאמצע השנות ה-60, מתבצע בתוך משפטים, דרך ההקשר (למשל, Bendix 1966, 1971), וגם ויז'ביצקה (Wierzbicka 1985) מיישמת את השיטה הזאת בשם "ניתוח קונצפטואלי". השיטה הזאת טובה במיוחד לניתוח מילות הקישור למיניהן, אבל גם לתיאור שדות של שמות עצם ופעלים ניתן להשתמש בה.

אחת הדרכים הבטוחות ביותר להבהרת משמעות המילים היא 'שיטת הַלְד', שפיתח אותה משה הלד וסיכם חיים כהן (Cohen 2002). הלד מציב כמה תנאים לשימוש בעיון בלשני משווה לבירור משמעות המילה, ואלה הם לפי כהן (Cohen 1989:10-17):

1. יש לבדוק נתונים פנים-מקראיים לפני עיון שמי משווה.
2. ניתנת עדיפות לעיון בהקשרים על פני האטימולוגיה.
3. יש להבחין בין לשון השירה העתיקה ללשון הרגילה.
4. בירור המשמעות יכול להסתמך על תקבולות בקטעים שיריים.
5. עלינו לבדוק 'התפלגות בין-לשונית' של משמעויות, דהיינו לבדוק דרכים למימוש משמעות מסוימת בלשונות שונות. אם משמעות מסוימת מובעת בשתי לשונות בשני צירופים שונים, יש להניח שמשמעות המילים המקבילות שמרכיבות את הצירופים הללו תהיה קרובה, אפילו אם למילים האלה לא יהיה כל קשר אטימולוגי.
6. כל מילה תידון לפי סוג השימוש בה – סיפורי, משפטי, ריטואלי, טכני וגומר.

ועוד שני כללים משלימים:

7. המילים הגזורות משורשים קרובים בלשונות שונות ייחשבו לקרובות במשמעות רק אם הם משמשות בהקשרים זהים.

8. מאידך גיסא, ביטויים בלשונות שונות עשויים לעבור התפתחות סמנטית זהה אפילו אם אין להם כל קשר אטימולוגי.

הלד בשיטה שלו מציב את העיון המשווה על מקומו הנכון בחקר הסמנטי ומראה את היחס הנכון בין סמנטיקה לגיזרון. על סמך שיטתו כתב כהן את ספרו על hapax legomena במקרא (Cohen 1978).

יש להדגיש, שהדיוק במסקנות המחקר באמצעות שדה סמנטי מותנה בכמות ובאיכות החומר המצוי ברשות החוקר. המסקנה העיקרית מזה היא הכלל "לא ראינו אינה ראייה". זאת אומרת שאם ראינו במקרא שבפריט מלבוש מסוים משתמשות רק נשים, אין זה מוכיח שבזמן המקרא לא השתמשו בו גברים או שבלשון המקרא בכללותה שם הפריט הזה לא בא לתאר לבוש גברים. כל מה שאנחנו יכולים להסיק הוא שהצורה המציינת את הפריט הזה באה במקרא בהקשר של תיאור מלבוש נשים. זה נכון גם לגבי התפוצה היחסית של שמות פרטי המלבוש. רק אחרי הצטברות התוצאות מן הבדיקה המאמתות זו את זו, אנחנו יכולים – עם כל ההסתייגויות – להסיק מסקנות זהירות.